

Sarayburnu - İstanbul yakası

16. yüzyıldan kalma bir İstanbul panoramasının düşündürdükleri ve «İstanbul Müzesi» kurulması

Metin And

1959 yılında "Kırk Gün Kırk Gece" adlı kitabıma resim ve belge aramak için Avrupa'nın belli başlı arşivlerini, kitaplıklarını dolaşmışım. İlk uğraşım olan Viyana'da, devlet belgeliğindeki yazmaların envanter defterlerini inceledim büyük bir kesimi 16. yüzyıldan kalma, Türkiye ile ilgili resim albümlerine rastladım. Defterlerin mahzenden çıkarılışı orada bulunan herkesi ilgilendirirdi; belgelik görevlileri bile bunları görmek için işlerini bırakıp, başıma dikildiler. İşte bu albümler arasında birine ek olarak yapılmış, ayrı bir kap içinde saklanan 16. yüzyıl

dan bir İstanbul panoraması vardı. Ötekiler gibi bunun da fotoğrafını aldım,

Bu panorama, usta bir ressam elinde çıkmıştı. Sarayburnu'nda başlayarak İstanbul yakası, Fındıklı'dan Hasköy'e uzanan Galata kesimi, bir de yan yana Üsküdar ve Kadıköy, onbeş santime bir metre boyutları içinde sabir ve göz nuru dökülerek en ince ayrıntılarına varıncaya kadar çizilip boyanmıştı. Özellikle Galata kesiminden pek çok yeni bilgiler edinmek olanağı vardır. Buraya aldığımız panoramanın tümünde yalnız iki kesim iyi çıkmadı: İstanbul yakası kesimi sert, ayrıntısız ol-

du. Bunun nedeni şu: Yıllarca önce İstanbul'da bir dosta bu kesimin filmi göndermiştim. Neden sonra, üyesi olduğu bir örgüt adına bastırılan bir yılbaşı kartı aldım; bu kartın üzerinde, panoramanın filmi verdiğim kesimi yer almıştı. Anlaşılan film de yok olmuştu. Film olmayınca bu kesimi onun yılbaşı kartından çıkardım; bu da ayrıntıların yok olmasına yol açtı. Kadıköy ise seçilemeyecek denli lekelerle dolu. Resmin aslında, nem lekeleri görünümü böylesine kapatmıyordu, eser renkli olduğundan renkler kendini belli ediyordu. Ancak elimdeki siyah beyaz film, iyi

de çekilmiş olmadığından, böyle bulanık çıkmıştı.

Bu panorama 16. yüzyılın sonlarına doğru yapılmıştır; ancak, daha önce çok önemli iki İstanbul panoraması vardır. Bunlardan biri, Matrakçı Nasuh'undur ve iki kesimlidir. Nasuh'un iki ayrı parçadan oluşan İstanbul panoramasında her bir parçanın boyutları 31 santime 22,5 santimdir. Böylesine küçük boyutlar içine Nasuh ustalıkla pek çok şey yerleştirmiştir. Öyle ki, 1962'de "Bizans Tiyatrosu" adlı kitabıma buradan At Meydanını büyüterek koydum, ayrıntılar ayrıca yapılmışçasına açık seçik çıktı. Nasuh'un

çalışması çok değişik; sanki bir kenti uçaktan çiziyor gibi. Ancak Nasuh, resme bir plan görünümü vermekle birlikte, bu yaklaşımında bir plan kuruluğunda kalmıyor, bahar dallarını, yeşilliği, çiçekleri, gemileri, denizin dalgaları, güzel renkleriyle bu plana bir şiir boyutu verebiliyor. Nasuh'un İstanbul'dan Bağdat'a, İstanbul'dan Fransa'ya dek Akdeniz kıyı kentlerini yansıttığı resimlerde ise, arada bir koyduğu insan yüzü anlatımlı hayvanlarında bu şiir boyutu daha belirgindir.

16. yüzyıldan kalma ikinci önemli İstanbul panoraması ise, yaklaşık 1555 yılında İstanbul'a gelip dört beş yıl kalarak çeşitli Türkiye resimleri yapan Melchior Lorichs'in Hollanda'da bulunan 45 santim eninde ve 11,5 metre uzunluğundaki eseridir. Bu uzun-

lukta panoramanın baskısı, ancak 21 paftaya bölünerek gerçekleştirilmiştir. Galata sirtlarından yapılmış bu panorama, İstanbul'un yalnız bir yakasını vermektedir.

Bu üç panoramanın birbiriyle karşılaştırılması ilginç sonuçlar verebilir. Söz gelimi Nasuh'un panoramasındaki Kız Kulesi ile buraya aldığımız panoramadaki Kız Kulesi çizimleri birbirinden değişiktir. 16. yüzyıldan sonra ise pek çok ressam gerek İstanbul'un panoramasının, gerek çeşitli yerlerinin ve gündelik yaşayışının resimlerini çizmişlerdir. Söz gelimi 17. yüzyılda G. J. Grelot biri Sarayburnu yakasının, öteki ise Üsküdar'dan ve Üsküdar'da içine alarak Yedikule'den başlayarak Haliç'in derinliklerine, oradan Tophane'ye dek uzanan genel bir görünümü çizmiştir. Ünlü

J. B. Vanmour'un sayısız İstanbul resimleri yanında Beyoğlu sirtlarından Üsküdar'ı, Kadıköy'ü, Adaları ve Sarayburnu'nu gösteren panoraması sanat açısından da çok değerlidir. Çeşitli İstanbul görünümü çizen Fauvel, Avusturya elçiliğinden Gudanus (bir de İstanbul planı vardır), 1796 yıllarında gelen Luigi Mayer, İngiliz elçisi Sir Robert Liston'un yanında bulunan Gaetano Mercati, İstanbul'a 1796'da mimar olarak gelen ve 1827'ye dek kalan Michel-François Préalx, 1763'de Doğu'ya yaptığı yolculuğunda İstanbul'a da uğrayıp bir İstanbul panoraması çizen Francis Smith, J. B. Hilaire, Armand-Charles Caraffe, Comidas de Carbognano, 1784'te İstanbul'a gelen ve Beyoğlu sirtlarından Topkapı Sarayını, ayrıca da 15 değişik İstan-

bul görünümü çizen L. F. Cassas, 1797'de İstanbul'a gelen ve çeşitli İstanbul görümleriyle birlikte bir İstanbul panoraması çizen Castellan, 1674'te Doğu'yu ve Türkiye'yi gezen, çeşitli Türkiye resimleri arasında birçok İstanbul panoraması da çizen, ayrıca bunların kimine numaralar da koyarak hangi yapılar olduğunu belirleyen Hollandalı ressam ve gezgin Cornelis de Bruyn, Üsküdar önlerinde bir savaş gemisinden 1668'de İstanbul panoraması yapan Johan Pieterse'nin de hiç kuşkusuz (bizde çok bilinen ve gravürlerinin tıpkı basımı da yapılan) Mellings ve daha nice.

Kolaylıkla denebilir ki, İstanbul'un silüetinin güzelliği yeryüzünde hiç bir kentte bulunamaz. Hele İstanbul'a de-

(Sayfayı çeviriniz)

Galata (Fındıklı'dan Hasköy'e)

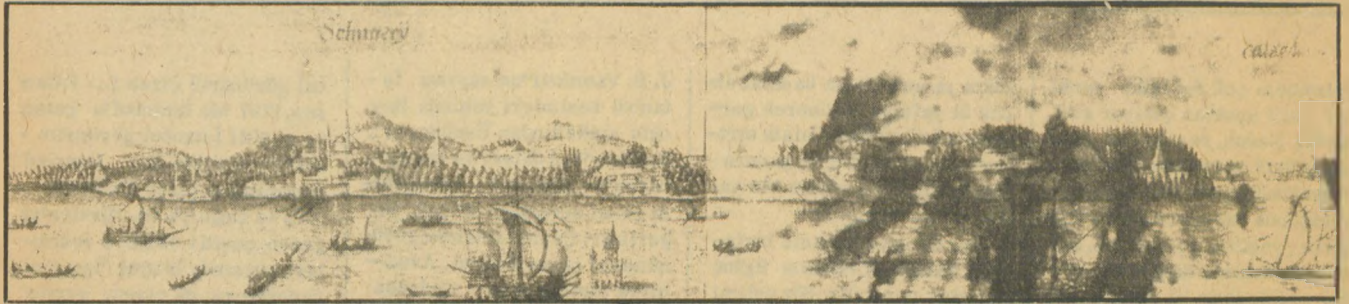
nlzden gelenin ilk karşılaştığı bu görkemli görünüm insanın yüreğini hoplatır; gelen, hemen bu kentin güzelliğine vurulur. Nitekim İstanbul'un yirmiye aşkın resmini yapmış ressam Antoine de Favray, 1762'de gemiyle İstanbul'a ilk girişinde, bulunduğu noktadan gördüğüyle öyle etkilenmiştir ki, aynı noktadan ufak tefek değişikliklerle birçok İstanbul panoraması yapmıştır. Bununla da kalmamış, dostu Chevalier Turgot'ya yazdığı ve Lantheuil'deki belgelikte saklanan sekiz mektubundan birinde, Malta'dan yazdığı 10 ocak 1774 günlü mektubunda, panoramasında görünen yerleri ve önemli

yağmasından denizi bile göremeyen çilekeş İstanbullunun derdleri, duruyor önümüzde. Bir başka deyişle, koyun can derdinde, kasap mal... Belki öyle, ama biri ötekine engel değil. Yok olan bir silüet, görünümün bozulmasına engel olmak çok daha ivedi bir sorun. Ayrıca, bu altyapı ile üst yapı sorunlarının birbiriyle yakından ilişkisi var. Osmanlılar kuramcı değil kılğıcı insanlardı. Bir bakıma Romalılar gibi. Güzellik anlayışları toplumsal gereksinmelerden çıkardı. Şehircilikte bugünün insanının onlardan çok öğreneceği var. Nitekim henüz görüp okuyamadım, ama bir yabancı araştırmacı Mat-

dan çıkarmıştım. İşte bütün bu malzeme saptandıktan sonra bunlar çağdaş fotoğraf tekniğinin olanaklarıyla büyütülür, duvar panoları yapılır. Ayrıca bu verilerden yola çıkılarak rölüveler, maketler vb. hazırlanır. Sonra da İstanbul'un son bir yüzyıldaki değişimi fotoğraflarla karşılaştırılır.

Belki bir bakışta böyle bir müze "ne imişiz, ne olmuştuk" dedirten bir ağılama duvarı, bir günah çıkarma hücre-i işlevinde görülebilir. Ama öyle değil. Geçmiş somut bir biçimde aydınlatmadıkça ileriyi göremeyiz. Aslında böyle bir müzenin sayısız yararları vardır. Müzenin kapsamı

lacak seçkin İstanbul bilgincilerimiz var. Söz gelimi İstanbul'un hemen hemen her binasının, her anıtının geçmişini ve sanat değerini yazmış ve yazabilen bilgün sanat tarihçisi Profesör Semavi Eyice gibisi. Onun "Elçi Hanı" monografisini anımsıyorum; belgeler ve resimlerle bugün yok olan bu önemli kurumu en canlı biçimde ortaya çıkarılmıştı. Değil bir kurum-bina, söz gelimi Sultanahmet'teki üç yılan başı kopmuş burmalı taş üzerine bile koca bir cilt kitap yazılabilir. Burasının bir sanat galerisi de sayılabileceğini söylemişim; renkli yağlı ve suluboya tablolar ancak birer kopya olarak ser-

Üsküdar - Kadıköy

yapıları uzun uzun anlatır. Bu bakımdan yalnız panorama değil, mektubundaki betimlemeler de bir İstanbul güzellemesi sayılacak başarıdadır. İstanbul, yüzyıllar boyunca şairlere, bestecilere, resamlara esin kaynağı olmuştur. Bu şehir, ayrıca başlı başına bir sanat eseridir. Yer yer, semt semt değil, gerçekte panoramalara konu olan silüetle böyledir. Oysa bu silüet hızla silinip gitmektedir. Denebilir ki, çağdaş koşullarla ve gereksinmelerle bu olay bütün büyük kentlerin başına gelmiştir ve gelecektir. Ancak, hiç bir kent böylesine bilgisizlikle, yöntemsizlikle bu türlü bir yıkım ve kıyıma uğramamıştır. Yalnız bilgisizlik, yöntemsizlik değil, daha çok "çıkarcılık ve fırsatçılık" diyebiliriz.

Ayrıca denilebilir ki, güzellikten önce pislik, çöp, karnalasyon, trafik, su, işsizlik sorunları ve yeryüzünün en büyük deniz kentinde yaşadığı halde geçim derdinden, kıyı

rakçı Nasuh'un yukarıda sözünü ettiğim kent plan-minyatürlerini şehircilik açısından incelemiş.

Bunun için İstanbul'un her şeyden önce bir İstanbul kentçilik müzesi olmalıdır. Milliyet Sanat Dergisi, bu türlü olumlu tasarımlarda hep öncülük yapıyor. Bir tiyatro müzesi, bir mezar taşları müzesi kurulması konusundaki girişimleri gibi. Şehircilerin, mimarların, anıt ve mimari onarımcıların, sanat tarihçilerinin el ele, kafa kafaya verecek gerçekleştirecekleri bir İstanbul müzesi de kurulmalıdır. İlk iş sözünü ettiğim ve etmediğim İstanbul panoramalarının, resimlerinin planlarının bir öykümünü çıkarmak olmalı. Plan dedim; söz gelimi, British Museum'da geçen yüzyıldan kalma çok küçük ölçekli bir İstanbul planı var. Bu planda binaların sokak numaraları bile gösteriliyor. Nitekim, bir kitabım için Beyoğlu'ndaki eski tiyatroların planlarını bura-

geniş tutulacak olursa, bu durumda kentin genel görünümünü veren geniş bir salondan sonra, daha küçük salonların her biri bir konuya ayrılabilir. Söz gelimi saraylar için bir salon, camiler ve tapınım yerleri için bir başkası, hamamlar için, yalı, konak, ev gibi konutlar için bir salon vb... Bir de, istenirse "futurology" ya da yarınbilim diyebileceğimiz konuda, yarının İstanbul'u üzerine tasarımlar için bir sergi salonu. Böyle bir müze, müzenin geçmişi, ölmüşü veren anlamının ötesinde, yaşayan bir yer olacaktır. Gerek sergilenen malzemenin niteliği, gerek konunun Güzel İstanbul oluşuyla da ayrıca bu bir sanat galerisi de sayılabilir. Şehircilik insandan ayrı tutulamayacağına göre belki bir salon da İstanbulluya ve İstanbullunun gündelik yaşamının evrimine ayrılabilir.

Sayıları az da olsa, böyle bir müzenin hazırlığı için görüşlerine, bilgilerine başvuru-

gülenebilir, Gravürlerin günümüz fotoğraf tekniğine göre ayrıntılar yitirilmeden, güzelliği bozulmadan büyütülmesi olanakları var. Zaten gravür bir çoğaltma yöntemi değil midir?

Böyle bir müze nerede kurulabilir? Aslında böyle bir soru ancak hazırlık çalışmaları ilerledikten sonra düşünülmeli. Ne var ki, epeydir sözü edilen bir İstanbul Açık Hava müzesi gerçekleştirilirse, belki onun içindeki bir binada böyle bir müzeye ayrılabilir. Bu önerimin ilk olduğunu sanmıyorum; Herhalde daha önce de bunu düşülmüş, savunmuş, yazı yazmışlar vardır. Ancak, her ele aldığı konuyu sonuna dek izleyen, konuyu ilgililere duyurmakta etkili olan girişimci Milliyet Sanat Dergisi bununla ilgilenirse, öyle sanıyorum en azından çeşitli düşüncelerin katkısıyla bu fikir gerçekleştirme yolunda olgunlaşacaktır.

■ METİN AND

